МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ СПОРТУ В ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0534–з–4
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Середа Вікторія Вікторівна
Керівник: д–р пед. наук, професор
кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти Татьянчикова І. В.
Рецензент: канд. пед. наук, доцент
кафедри педагогіки та психології
освітньої діяльності Голованова Т. П.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____
к.психол.н., доцент Н.О. Губа
«____» _____2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Середі Вікторії Вікторівні

1. Тема роботи: Особливості корекційно – розвивальної роботи з особами з інвалідністю засобами спорту в процесі іхньої соціалізації.

керівник роботи: Татьянчикова І. В., д–р пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти

затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393–с

2. Строк подання студентом роботи: 10. 11. 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: аналіз психолого–педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково – пояснювальної записки: опрацювати теоретико–методологічні засади соціалізації осіб з інвалідністю, проаналізувати сучасні підходи до визначення понять: «соціалізація», «інвалідність», «інклюзія»; розкрити сутність психолого–педагогічного супроводу осіб з інвалідністю у спортивному середовищі; дослідити практичний досвід діяльності центру «Інваспорт», як простору соціалізації та соціально–психологічного механізму інтеграції спортсменів з інвалідністю до суспільного життя; провести емпіричне дослідження серед спортсменів з інвалідністю та оцінити рівень їх соціальної активності, мотивації, емоційного стану, самооцінки та ролі спорту у процесі самореалізації.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 таблиці, 10 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Татьянчикова І. В., професор		
Розділ 1	Татьянчикова І. В., професор		
Розділ 2	Татьянчикова І. В., професор		
Розділ 3	Татьянчикова І. В., професор		
Висновки	Татьянчикова І. В., професор		

7.Дата видачі завдання: 03 лютого 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень – лютий 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень – травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	липень – серпень 2025 р.	Виконано
6	Підготовка висновків	вересень 2025 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2025 р.	Виконано

Студентка _____ В. В. Середа

Керівник роботи _____ І. В.Татьянчикова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 59 сторінок, 3 таблиці, 10 рисунків, 47 джерел, 1 додаток.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації осіб з інвалідністю.

Предмет дослідження – корекційно–розвивальна робота з особами з інвалідністю засобами спорту.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ефективність спортивної діяльності як засобу корекційно–розвивальної роботи в процесі соціалізації осіб з інвалідністю.

Гіпотеза дослідження – передбачаємо, що участь у організованій спортивній діяльності позитивно вплине на рівень соціалізації осіб з інвалідністю через розвиток їх комунікативних, мотиваційних та адаптивних якостей.

Методи дослідження – теоретичні: теоретико–методологічний аналіз, класифікація й систематизація психолого–педадогічної літератури, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, анкетування; статистичні: кількісна та якісна обробка результатів.

Наукова новизна дослідження – полягає у визначенні специфіки психологічного впливу спортивної діяльності на соціальну адаптацію та інтеграцію осіб з інвалідністю.

Галузь використання – матеріали дослідження можуть бути використано практичними працівниками (психологами педагогами соціальними педагогами) в процесі роботи з особами з інвалідністю.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ, КОРЕКЦІЙНО – РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА, СПОРТ, ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА, АДАПТАЦІЯ.

SUMMARY

Sereda V. V. Features of correctional and developmental work with persons with disabilities by means of sports in the process of their socialization.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (47 items, 12 of foreign origin), and 1 appendix on 2 pages. The qualifying work volume is 59 pages long, 53 of them – main text. There are 3 tables and 10 illustrations.

The qualifying work gives a theoretical survey and describes the experimental research on the development of socialization of persons with disabilities through correctional and developmental activities in sports. The master's thesis is composed of three chapters, each of them dealing with a different aspect of the socialization process of persons with disabilities and the corrective influence of sports activities.

The research object: the process of socialization of persons with disabilities.

The research subject: correctional and developmental work with persons with disabilities by means of sports.

The research goal: to theoretically substantiate and empirically study the effectiveness of sports activities as a means of correctional and developmental work in the process of socialization of persons with disabilities.

The research tasks are:

– to analyze theoretical approaches to the problem of socialization of persons with disabilities;

– to define the psychological and pedagogical foundations of correctional and developmental work in sports;

– to explore the peculiarities of sports influence on the process of socialization of persons with disabilities;

– to conduct empirical research on the effectiveness of sports activities as a corrective and developmental factor.

Chapter 1 «Theoretical and methodological foundations of socialization of persons with disabilities» provides a theoretical analysis of the process of socialization and its psychological and pedagogical components» provides theoretical analysis of the development.

In the Chapter 2 «Features of correctional and developmental work in the sports environment» examines the specific methods and means of organizing correctional and developmental activities for people with disabilities through sports.

Chapter 3 «Empirical study of the influence of sports activities on the socialization of persons with disabilities» explains the design, stages, and methods of empirical research, and presents the obtained results and conclusions» explains the design and methods of research.

Key words: socialization, disability, correctional work, development, sports, adaptation, integration, psychological support.

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ 12

1.1 Сутність, сфери та інститути соціалізації 12

1.2 Психологічні особливості соціалізації осіб з інвалідністю 21

1.3 Соціалізація осіб з інвалідністю засобами спорту 25

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО–РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПОРТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 32

2.1 Завдання та зміст корекційно–розвивальної роботи засобами спорту 32

2.2 Психолого–педагогічний супровід осіб з інвалідністю в умовах спортивного середовища на підставі досвіду діяльності «Інваспорту» як основи соціалізації 35

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАНЯТЬ СПОРТОМ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ 39

3.1 Методологічні засади та арактеристика вибірки дослідження дослідження 39

3.2 Аналіз результатів дослідження та їх узагальнення 41

ВИСНОВКИ 50

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 54

ДОДАТКИ 58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціалізація осіб з інвалідністю є однією з ключових проблем сучасної соціальної політики та педагогіки. В умовах суспільних трансформацій, воєнних викликів та інтеграції України у європейський простір постає завдання забезпечити рівні можливості для всіх громадян. Люди з інвалідністю нерідко стикаються з бар'єрами, які обмежують їхню участь у суспільному житті, що призводить до ізоляції, психологічних труднощів та маргіналізації. Саме тому пошук ефективних шляхів соціалізації цієї категорії є нагальною потребою як для суспільства, так і для держави.

У нашому дослідженні розглянуто теоретичні, методичні та практичні аспекти соціалізації осіб з інвалідністю засобами спорту. Дослідження спрямоване на вивчення ролі фізичної культури та спорту у процесі соціальної адаптації, розвитку особистісних якостей, формування мотиваційної сфери й комунікативних навичок людей з обмеженими можливостями.

У дослідження також розкрито психологічні закономірності впливу спортивної діяльності на процес соціалізації осіб з інвалідністю, висвітлено роль сім'ї, школи, тренерів, соціальних інституцій у формуванні позитивного соціального досвіду. Значну увагу приділено функціюванню центрів «Інваспорт» як простору соціальної взаємодії та адаптації.

Соціалізація осіб з інвалідністю в умовах сучасного українського суспільства є надзвичайно важливим і водночас складним процесом, що потребує ефективних засобів підтримки та супроводу. Соціальні зміни, зумовлені війною, економічною нестабільністю, зростанням рівня травматизації та інвалідизації населення, призводять до необхідності оновлення підходів до інтеграції людей з особливими потребами в активне суспільне життя. Одним із перспективних напрямів такої інтеграції є залучення осіб з інвалідністю до фізкультурно–спортивної діяльності.

Особливе місце у зазначеному процесі посідає спорт, який доводить свою ефективність як позитивний засіб інтеграції та розвитку. Соціалізації взагалі. Паралімпійський і дефлімпійський рухи стають напрямами подолання обмежень і водночас показниками сили, витривалості та соціальної зрілості людини. Між тим, спорт формує нові соціальні ролі, підвищує впевненість людини у собі, сприяє зростанню її соціальної активності. Для осіб з інвалідністю він стає не лише способом реабілітації та розвитку фізичних здібностей, але й важливим чинником особистісної реалізації та суспільного визнання.

Фізична культура і спорт розглядаються не лише як засіб підтримання фізичного здоров'я, але як потужний ресурс соціального включення, розвитку самосвідомості, зміцнення психоемоційного стану, формування почуття власної гідності та приналежності до соціальної спільноти. Особливо важливою є роль адаптивного спорту, який не лише допомагає особам з інвалідністю подолати бар'єри самообмеження, а й відкриває нові можливості для самореалізації, комунікації, участі у суспільному житті.

Значну роль у розвитку адаптивного спорту в Україні відіграє система «Інваспорт», яка об'єднує державні та регіональні структури, забезпечуючи підготовку спортсменів до Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи, а також залучення дітей і молоді до масового спорту. Досвід діяльності регіональних центрів, підтверджує, що адаптивний спорт може виступати ефективним простором соціалізації.

Відтак науковці підкреслюють, що соціалізаційний потенціал спорту у роботі з особами з інвалідністю полягає у поєднанні корекційно–розвивального, реабілітаційного та соціального впливу. Проте, ця сфера потребує подальших емпіричних досліджень, спрямованих на вивчення реального впливу спортивної діяльності на особистість людини з інвалідністю, її емоційний стан, комунікативні навички та рівень соціальної активності.

Об’єкт дослідження – процес соціалізації осіб з інвалідністю.

Предмет дослідження – особливості корекційно–розвивальної роботи засобами спорту у контексті соціалізації осіб з інвалідністю.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ефективність спортивної діяльності як засобу корекційно–розвивальної роботи в процесі соціалізації осіб з інвалідністю.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що заняття адаптивним спортом сприяють більш ефективному процесу соціалізації осіб з інвалідністю завдяки підвищенню їх самооцінки, мотивації, комунікативних навичок і соціальної активності.

Відповідно до мети нами було визначено наступні завдання дослідження:

1. Зробити аналіз психолого педадогійної літератури щодо зазначеної проблеми.

2. Визначити значення спорту як суттєвого засобу соціалізації.

3. Визначити особливості корекційно–розвивальної роботи засобами спорту у контексті соціалізації осіб з інвалідністю.

4. Запропонувати корекційно–розвивальну роботу з особами з інвалідності у спортивному середовищі.

5. Провести емпіричне дослідження впливу спорту на соціалізацію осіб з інвалідністю на базі системи Інваспорту, узагальнити та проаналізувати отримані результати.

Методи дослідження – теоретичні: теоретико–методологічний аналіз, класифікація й систематизація психолого педадогічної літератури, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, анкетування; статистичні: кількісна та якісна обробка результатів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному поєднанні аналізу теоретичних підходів та практичного дослідження впливу спорту на соціалізацію осіб з інвалідністю. Вперше проведено вивчення діяльності «Інваспорту», як простору соціалізації, визначено специфіку

корекційно–розвивальної роботи в умовах спортивного середовища; сформульовано методичні рекомендації щодо оптимізації корекційно–розвивальної роботи засобами Інваспорту.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення програм адаптивного спорту, підготовки методичних рекомендацій для різнопланових фахівців: психологів, тренерів, педагогів, соціальних педагогів, реабілітологів а також для зясування основних напрямів регіональних стратегій інклюзивної політики.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі Запорізького регіонального центру «Інваспорт». Участь взяли 18 спортсменів (респондентів) з інвалідністю віком від 18 до 50 років. До вибірки увійшли представники з ураженнями опорно–рухового апарату, наслідками ДЦП, порешеннями зору та порушеннями слуху.

Апробація результатів роботи. Результати роботи представлено на XVIII університетській науково–практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука – 2025» (м.Запоріжжя, 2025), опубліковано тези доповіді на тему «Особливості корекційно–розвивальної роботи з особами з інвалідністю засобами спорту в процесі їхньої соціалізації». С. 134 – 135.

Структура роботи. Вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 59, із 53 сторінки, основного тексту. Робота ілюстрована таблицями, 3 таблицями, 10 діаграмами, список використаних джерел 47 найменувань, додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1 Сутність сфери та інституту соціалізації: сім’я, школа, соціум

Соціалізація – це процес інтеграції особистості у суспільство шляхом засвоєння норм, цінностей, традицій і моделей поведінки, властивих соціальному середовищу. Вона забезпечує формування у людини системи світоглядних орієнтирів, уміння взаємодіяти з іншими та виконувати соціальні ролі.

Соціалізація є складним і багатогранним процесом, у ході якого індивід засвоює норми, цінності та моделі поведінки, властиві суспільству, й інтегрується в соціальне середовище. Для осіб з інвалідністю цей процес має специфічні особливості, зумовлені бар’єрами фізичного, психологічного та соціального характеру [1, 10].

У філософсько–соціологічній традиції (П. Берж'є, Е. Дюркгейм Т. Парсонс,) соціалізація розглядається як механізм інтеграції особистості в соціальну систему. З психологічної точки зору (А. Маслоу, Г. Олпорт Ж. Піаже, Е. Еріксон) – як процес інтеріоризації соціального досвіду, формування «Я–образу», індивідуальних моделей поведінки [8].

Для осіб з інвалідністю соціалізація має специфічний зміст і складнішу траєкторію, оскільки включає не лише засвоєння соціальних норм, а й подолання численних бар’єрів – фізичних, соціальних, психологічних та безпосередньо пов’язана з поняттям інклюзії –процесу активного залучення до всіх сфер життя (освіта, праця, культура, спорт) нарівні з іншими громадянами [2, 6].

У психологічній науці соціалізація трактується як процес залучення особистості до соціуму шляхом засвоєння культурних норм, ролей, цінностей

та моделей поведінки. Вона охоплює формування самосвідомості, внутрішніх переконань, соціальної ідентичності та здатності до саморегуляції.

Соціалізація осіб з інвалідністю має певну специфіку, обумовлену як особистісними, так і соціальними чинниками. Згідно з дослідженнями українських науковців (Т. Гаврилова, О. Савченко, Т. Приходько), бар'єри у соціалізації виникають не лише через фізичні або сенсорні порушення, а й через стигматизацію, соціальну ізоляцію та низький рівень проінформованості суспільства про потреби людей з інвалідністю [7, 24, 23].

Психологічний супровід соціалізації передбачає розвиток навичок комунікації, подолання внутрішніх бар'єрів, формування позитивного «Я–образу» та сприяння активному включенню до соціальних процесів. На думку

Т. Бондаренко, одним із пріоритетів сучасної інклюзивної політики є створення умов для рівноправної участі осіб з інвалідністю в суспільному житті, включаючи спорт [5].

Соціалізація як психолого–соціальний феномен визначається як процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм і цінностей, які необхідні для успішного функціонування в суспільстві. В класичній соціології (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс) соціалізація розглядалася як одностороннє пристосування індивіда до існуючого соціального порядку. У сучасній психології цей процес набуває діалогічного характеру: індивід не тільки адаптується до соціуму, а й трансформує його, будучи активним суб’єктом соціальної взаємодії [8, 9].

У випадку осіб з інвалідністю соціалізація має специфічні ознаки, оскільки відбувається в умовах подвійної адаптації: до власного порушення і до соціального середовища, яке часто виявляється недостатньо готовим до прийняття різноманітності. Саме тому науковці (Б. Маторін, А. Колупаєва) все частіше використовують термін «інклюзивна соціалізація», який означає процес включення особистості в активне життя на рівноправних умовах із врахуванням її особливих потреб [13, 14].

Варто зазначити, що поняття інвалідності також зазнало суттєвих трансформацій. Від медичної моделі, яка домінувала у 20 столітті (де інвалідність розглядалася як особистий «дефект»), сучасне суспільство поступово переходить до соціальної та біопсихосоціальної моделей. Наприклад, відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006), інвалідність є наслідком взаємодії порушень здоров'я і бар'єрів середовища.

В українському науковому дискурсі соціалізація осіб з інвалідністю –це багаторівнева система, яка охоплює такі напрями:

– психологічний (самосприйняття, формування самооцінки (адекватне бачення своїх можливостей і меж, адаптація до змін),

– самооцінка; соціальна компетентність (уміння встановлювати та підтримувати контакти, розв'язувати конфлікти); мотиваційна сфера (прагнення досягнень, самостійності);

– емоційна стійкість ,

– освітній (доступ до інклюзивної освіти, професійна підготовка),

– соціальний (розвиток комунікативної компетентності, включення у громаду),

– культурний (участь у творчій діяльності, формування культурної ідентичності),

– економічний (працевлаштування, фінансова самостійність),

– фізичний (доступ до активностей, спорту, реабілітації).

Соціалізація осіб з інвалідністю потребує не лише зусиль самої особи, а й трансформації суспільства: подолання стереотипів, впровадження інклюзивної політики, створення фізичного та інформаційного безбар'єрного простору.

Серед ключових умов ефективної соціалізації особи з інвалідністю можна виділити: раннє виявлення та комплексну допомогу; соціальну підтримку з боку сім'ї, школи, громади; психоемоційний комфорт; доступ до

ресурсів (освіта, спорт, праця, інформація). Як свідчать дослідження, важливим є формування у особи з інвалідністю почуття контролю над власним життям, автономії та залученості. За теорією життєстійкості (S. Maddi), саме ці компоненти дозволяють особам з інвалідністю долати соціальні труднощі й активно входити у суспільне життя [7; 8; 41].

Отже, соціалізація осіб з інвалідністю –це не лише процес інтеграції у соціум, а й прояв особистісної зрілості, суб'єктності та розвитку через подолання викликів.

У структурі соціалізації виділяють низку ключових інститутів. До основних належать сім'я, школа та соціум. Вони формують фундамент особистісного розвитку, але для людей з інвалідністю їхній вплив може бути як підтримувальним, так і обмежувальним.

Сім'я виступає первинним і базовим середовищем соціалізації, у якому дитина набуває досвіду взаємодії, емоційної підтримки та моральних орієнтирів. Для дітей з інвалідністю її роль набуває особливого значення: від атмосфери в родині залежить формування самооцінки, рівня досягнень, упевненості у власних силах [7].

Дослідження свідчать, що діти з інвалідністю, які зростають у сім'ях, де є прийняття та підтримка, краще адаптуються до навчання та соціальних контактів. У таких випадках батьки виступають не лише вихователями, а й мотиваторами, які допомагають долати труднощі й формують у дитини позитивний образ «Я».

Разом із тим, сім'я може виступати і фактором ризику. Надмірна опіка, так звана гіперпротекція, часто обмежує розвиток самостійності, робить дитину залежною від оточення. Фінансові труднощі сімей, які виховують дитину з інвалідністю, також знижують їхню соціальну активність і впливають на рівень соціалізації. Нерідко такі сім'ї ізолюються від суспільного життя через нестачу ресурсів або нерозуміння з боку громади.

Для дітей з інвалідністю вона часто стає визначальною у формуванні психологічної стійкості, самооцінки та мотивації досягнень. Дослідження

свідчать, що діти, які отримують у сім'ї підтримку та прийняття, краще адаптуються до навчального та соціального середовища [2, 6]. Водночас сім'ї осіб з інвалідністю нерідко стикаються з додатковими труднощами: емоційним вигоранням батьків, фінансовими проблемами, відсутністю доступу до якісних освітніх та медичних послуг та спортивних споруд. Таким чином, можна виділити позитивні та негативні аспекти сімейної соціалізації (див. табл 1.1.).

Таблиця 1.1 – Позитивні та негативні аспекти сімейної соціалізації

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
емоційна підтримка й любов	надмірна опіка, яка формує залежність
формування базових цінностей;	емоційне вигорання батьків;
розвиток самостійності та впевненості	фінансові труднощі та низький соціальний статус
приклад подолання труднощів;	ризик ізоляції сім'ї;
підтримка реабілітаційних і освітніх процесів.	недостатня інтеграція у життя громади.

На думку С. Кравчук, адаптивний спорт може частково компенсувати негативні чинники сімейної соціалізації, формуючи у дитини досвід самостійності, відповідальності й позитивної «Я–концепції» [15].

Школа є другим за значенням інститутом соціалізації, оскільки забезпечує здобуття освіти, формування інтелектуальних, моральних і комунікативних компетентностей. Для дітей з інвалідністю школа часто стає першим простором інтеграції у соціум поза межами родини.

В умовах інклюзивної освіти вона має забезпечувати не тільки доступ до знань, але й розвиток соціальних навичок, формування толерантності у взаємодії з однолітками. На жаль, інклюзивні практики ще не завжди є системними та якісно реалізованими [5, 7]. У таких умовах спорт і фізична культура стають одним із найефективніших інструментів інтеграції дітей з інвалідністю до шкільного колективу.

Інклюзивна освіта в Україні розвивається протягом останніх років, проте процес її реалізації не завжди є ефективним. Серед проблем: недостатня підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, брак методик і матеріально–технічної бази, ризик булінгу та ізоляції таких дітей серед однолітків [3, 21-22].

Водночас школа має і значний позитивний потенціал. Вона створює умови для соціального навчання, розвитку колективної взаємодії, участі у гуртках та спортивних секціях. Саме через спорт у шкільному середовищі дитина з інвалідністю може інтегруватися у колектив, відчути власну значущість і цінність. Таким чином, можно виділіти позитивні та негативні аспекти шкільної соціалізації**.** (див.табл 1.2.).

Таблиця 1.2 – Позитивні та негативні аспекти шкільної соціалізації

Позитивні аспекти	**Негативні аспекти**
доступ до освіти й знань	недостатня підготовка педагогів;
розвиток соціальних навичок і комунікації	нестача інфраструктури (пандуси, спеціальні класи)
формування толерантності серед учнів	ризик булінгу
інтеграція через спільні заходи, спорт і творчість	перевантаження вчителів
створення умов для особистісного зростання.	формальний характер інклюзії без достатнього супроводу

Як наголошує І. В. Татьянчикова, школа може стати справді ефективним інститутом соціалізації лише тоді, коли поєднує педагогічний, психологічний та фізкультурно–спортивний супровід.

Соціум –це громада, культурні й державні установи, ЗМІ, спортивні клуби, релігійні організації. Саме тут відбувається вторинна та подальша соціалізація особи з інвалідністю. Участь у громадському житті, працевлаштування, взаємодія з державними структурами визначають рівень

інтеграції у суспільство. Соціум як ширший простір охоплює різні соціальні інститути – громаду, ЗМІ, культурні установи, державні програми. Соціалізація у суспільстві передбачає набуття особою нових соціальних ролей: учня, спортсмена, працівника, громадянина. Люди з інвалідністю часто стикаються з упередженнями та дискримінацією, що знижує їхні можливості для повноцінної соціалізації [17, 20]. У цьому контексті спорт є унікальним каналом інтеграції: він формує образ людини, яка долає труднощі, здатна досягати успіху і слугувати прикладом для інших. Таким чином, можна виділити позитивні та негативні аспекти див.табл 1.3. соціалізації у суспільстві.

Таблиця 1.3 – Позитивні та негативні аспекти спекти соціалізації у суспільстві

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
відкриває доступ до культурного, громадського та спортивного життя	упередження та дискримінація
формує нові соціальні ролі (спортсмен, волонтер, працівник)	брак доступної інфраструктури
змінює стереотипи суспільства завдяки позитивним прикладам	низький рівень зайнятості людей з інвалідністю
підтримка «Інваспорту» і паралімпійського руху підвищує престиж осіб з інвалідністю	слабка державна підтримка у сфері соціальної інтеграції
міжнародні та місцеві програми інклюзії сприяють розвитку інклюзивної культури	ризик маргіналізації через економічну нерівність

Особливо важливою є роль медіа та культурного середовища, які можуть або посилювати стереотипи, або сприяти їх подоланню. Висвітлення досягнень паралімпійців і дефлімпійців змінює уявлення суспільства, створює позитивний образ інвалідності як різноманіття, а не обмеження.

Отже, інститути соціалізації, сім’я, школа та соціум, мають подвійний вплив на розвиток особистості з інвалідністю. Вони забезпечують підтримку, формування базових навичок і соціальних ролей, але можуть і створювати бар’єри: ізоляцію, надмірну опіку, дискримінацію. У цих умовах спорт стає системоутворювальним чинником, який компенсує негативні впливи, посилює позитивні та забезпечує повноцінну соціалізацію особистості. Саме тому адаптивний спорт слід розглядати як інтеграційний механізм, що об’єднує вплив сім’ї, школи та соціуму [22].

Сім’я, школа та соціум виступають ключовими інститутами соціалізації, однак для осіб з інвалідністю їхня ефективність часто обмежена. У цих умовах адаптивний спорт стає потужним ресурсом, що доповнює традиційні механізми соціалізації, допомагаючи долати ізоляцію та досягати повноцінної інтеграції у суспільство.

Аналіз теоретичних основ соціалізації показав, що сім’я, школа та соціум формують базові умови для розвитку особистості, проте для осіб з інвалідністю ці механізми діють неповною мірою. Психологічні особливості –занижена самооцінка, підвищена тривожність, труднощі комунікації – створюють додаткові бар’єри на шляху до інтеграції.

У цих умовах спорт виступає унікальним простором соціалізації. Він сприяє формуванню позитивної «Я–концепції», розвитку мотивації досягнень, розширенню соціальних контактів, зниженню рівня ізоляції. Діяльність «Інваспорту» підтверджує, що комплексний підхід до розвитку адаптивного спорту здатен забезпечити ефективну інтеграцію осіб з інвалідністю у суспільство [21].

Інклюзивна освіта в Україні розвивається протягом останніх років, проте процес її реалізації не завжди є ефективним. Серед проблем: недостатня підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, брак методик і матеріально–технічної бази, ризик булінгу та ізоляції таких дітей серед однолітків.

Водночас школа має і значний позитивний потенціал. Вона створює умови для соціального навчання, розвитку колективної взаємодії, участі у гуртках та спортивних секціях. Саме через спорт у шкільному середовищі дитина з інвалідністю може інтегруватися у колектив, відчути власну значущість і цінність [11].

Особливо важливою є роль медіа та культурного середовища, які можуть або посилювати стереотипи, або сприяти їх подоланню. Висвітлення досягнень паралімпійців і дефлімпійців змінює уявлення суспільства, створює позитивний образ інвалідності як різноманіття, а не обмеження.

Отже, інститути соціалізації – сім’я, школа та соціум – мають подвійний вплив на розвиток особистості з інвалідністю. Вони забезпечують підтримку, формування базових навичок і соціальних ролей, але можуть і створювати бар’єри: ізоляцію, надмірну опіку, дискримінацію. У цих умовах спорт стає системоутворювальним чинником, який компенсує негативні впливи, посилює позитивні та забезпечує повноцінну соціалізацію особистості. Саме тому адаптивний спорт слід розглядати як інтеграційний механізм, що об’єднує вплив сім’ї, школи та соціуму [22].

Сім’я, школа та соціум виступають ключовими інститутами соціалізації, однак для осіб з інвалідністю їхня ефективність часто обмежена. У цих умовах адаптивний спорт стає потужним ресурсом, що доповнює традиційні механізми соціалізації, допомагаючи долати ізоляцію та досягати повноцінної інтеграції у суспільство.

Аналіз теоретичних основ соціалізації показав, що сім’я, школа та соціум формують базові умови для розвитку особистості, проте для осіб з інвалідністю ці механізми діють неповною мірою. Психологічні особливості –занижена самооцінка, підвищена тривожність, труднощі комунікації – створюють додаткові бар’єри на шляху до інтеграції.

У цих умовах спорт виступає унікальним простором соціалізації. Він сприяє формуванню позитивної «Я–концепції», розвитку мотивації досягнень, розширенню соціальних контактів, зниженню рівня ізоляції.

Діяльність «Інваспорту» підтверджує, що комплексний підхід до розвитку адаптивного спорту здатен забезпечити ефективну інтеграцію осіб з інвалідністю у суспільство.

1.2 Психологічні особливості соціалізації осіб з інвалідністю

Психологічні особливості соціалізації осіб з інвалідністю є ключовим аспектом у дослідженні процесів їх інтеграції у суспільство. Соціалізація у цьому випадку не обмежується лише засвоєнням соціальних норм, а передбачає також подолання низки бар'єрів, що формуються у психоемоційній, когнітивній та мотиваційній сферах. У процесі взаємодії із сім'єю, школою, колективом, спортивними та соціальними інституціями людина з інвалідністю вибудовує власну «Я–концепцію», систему цінностей та навички комунікації, що забезпечує їй можливість реалізувати себе як повноцінного члена суспільства [5].

Самооцінка є одним із ключових психологічних чинників, що визначають ефективність соціалізації. Для осіб з інвалідністю вона формується у складних умовах, коли реальний фізичний або психічний стан поєднується з оцінками оточення. Таким чином соціалізації осіб з інвалідністю значною мірою охоплює усі сфери їхнього життя, кожна з яких має позитивні та негативні чинники та наслідки.

Дослідження показують, що позитивна самооцінка та адекватне сприйняття власних можливостей значною мірою визначають успішність інтеграції у соціальне середовище [7, 27]. Якщо у людини формується занижена самооцінка, це призводить до уникання соціальних контактів, розвитку тривожних станів, появи соціальної пасивності. Натомість завищена самооцінка може створювати труднощі у спілкуванні та породжувати конфліктні ситуації.

Позитивні чинники:

– підтримка з боку сім'ї, педагогів, тренерів;

– успіхи у спорті чи навчанні, що формують відчуття компетентності;

– участь у колективній діяльності, яка дає змогу усвідомити власну значущість.

Негативні чинники:

– дискримінація та упереджене ставлення з боку суспільства;

– недостатня інтеграція у шкільне середовище;

– гіперопіка в сім'ї, що знижує впевненість у власних силах.

За Л.В. Скрипник, саме заняття спортом стають тим механізмом, який дозволяє особам з інвалідністю трансформувати «Я–концепцію», роблячи акцент на сильних сторонах особистості, а не на обмеженнях.

Емоційна сфера і тривожність.

Особи з інвалідністю часто відчувають підвищену тривожність, що зумовлено низкою причин: від страху соціального відкидання до об'єктивних фізичних труднощів. Тривожність нерідко поєднується із заниженою самооцінкою, що формує замкнене коло: людина уникає соціальних контактів, що ще більше посилює відчуття ізоляції.

Водночас деякі дослідження показують, що саме досвід щоденного подолання труднощів розвиває у таких людей підвищену стресостійкість, що дозволяє успішно адаптуватися до викликів.

Позитивні аспекти:

– розвиток внутрішньої витривалості;

– здатність долати стресові ситуації;

– формування навичок саморегуляції, особливо через заняття фізичною культурою.

Негативні аспекти:

– схильність до депресивних станів;

– емоційна вразливість;

– ризик соціальної тривожності у нових колективах.

Психологічна підтримка у поєднанні зі спортивною діяльністю знижує рівень тривожності та формує позитивний емоційний фон

Мотивація до активної діяльності для осіб з інвалідністю є одним із провідних чинників соціалізації. Згідно з теорією мотивації А. Маслоу, потреби визнання та самореалізації стають особливо значущими для людей, які стикаються з обмеженнями у фізичному чи соціальному просторі.

Позитивні мотиви:

– прагнення досягати результатів і доводити власну спроможність;

– бажання соціального визнання;

– орієнтація на самореалізацію через спорт, навчання або працю.

Негативні мотиви:

– залежність від зовнішніх стимулів (грошові винагороди, пільги, соціальні бонуси);

– зниження мотивації у разі невдач;

– розвиток «вивченого безсилля», коли відсутня позитивна підтримка.

За даними С. Іванченко, спорт стимулює розвиток внутрішньої мотивації, адже успіхи на тренуваннях чи змаганнях дають відчуття досягнення і створюють внутрішнє підкріплення [11].

Спілкування –це один із найважливіших каналів соціалізації. Проте для осіб з інвалідністю цей процес часто ускладнюється як об’єктивними бар’єрами (порушення мовлення, слуху, зору), так і суб’єктивними (страх відкидання, низька впевненість у собі).

Позитивні аспекти:

– розвиток комунікативних навичок у колективних видах діяльності;

– формування командного духу під час занять спортом;

– підвищення рівня емпатії та соціальної чутливості.

Негативні аспекти:

– ризик соціальної ізоляції;

- труднощі у встановленні нових контактів;
- упередження з боку суспільства.
- Ціннісні орієнтації та емоційно–вольові якості

Для осіб з інвалідністю характерним є розвиток специфічної системи цінностей, у якій важливу роль відіграють взаємодопомога, підтримка, довіра. Водночас саме спорт розвиває такі вольові якості, як наполегливість, витривалість, здатність до самоподолання.

Як зазначав Л. Виготський, розвиток особистості завжди відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, а тому соціалізація осіб з інвалідністю без належної підтримки значно ускладнюється.

На сьогоднішній день можно виділити декілька основних теоретичніх підходів дослідження соціалізації осіб з інвалідністю, а саме:

Соціально–когнітивна теорія (А. Бандури): людина навчається соціальних моделей поведінки через спостереження за іншими. Для осіб з інвалідністю це означає, що позитивні приклади (наприклад, успішні спортсмени–паралімпійці) стають сильними мотиваторами.

Теорія потреб (А. Маслоу): акцент на потребі у визнанні та самореалізації, які набувають особливого значення для людей з інвалідністю.

Культурно–історична концепція Л. Виготського: розвиток відбувається у процесі взаємодії із соціальним середовищем, тому для осіб з інвалідністю важливим є створення інклюзивного простору.

У країнах ЄС, США та Канаді соціалізація осіб з інвалідністю відбувається у тісному зв’язку зі спортивною та освітньою інфраструктурою. В Японії адаптивний спорт є частиною державної програми інтеграції, яка фінансується на національному рівні.

Дослідження показують, що включення дітей і молоді з інвалідністю у спортивні програми значно підвищує їх соціальну активність і знижує рівень тривожності.

В Україні розвиток соціалізації осіб з інвалідністю значною мірою пов’язаний із діяльністю «Інваспорту». За словами І. Татьянчикової, саме

поєднання фізичної активності, психологічної підтримки та соціального визнання створює оптимальні умови для інтеграції у суспільство [27, 28].

Разом з тим, існують і проблеми: недостатня кількість фахівців, брак фінансування, обмеженість спортивної інфраструктури, низький рівень інформованості суспільства про значення адаптивного спорту.

Отже, психологічні особливості соціалізації осіб з інвалідністю визначаються низкою чинників: самооцінкою, рівнем тривожності, мотивацією, комунікативними здібностями, ціннісними орієнтаціями. Усі ці елементи можуть виступати як ресурсами, так і бар'єрами. Спорт, згідно з дослідженнями українських і зарубіжних авторів, є одним із найефективніших засобів подолання негативних факторів, адже він формує позитивну «Я–концепцію», знижує рівень тривожності, стимулює мотивацію та забезпечує нові соціальні ролі.

1.3 Соціалізація осіб з інвалідністю засобами спорту

Соціалізація осіб з інвалідністю засобами спорту є багатогранним процесом, у якому поєднуються фізичний розвиток, психологічна адаптація, інтеграція у суспільство та формування нових соціальних ролей. Спорт виступає не лише як форма реабілітації, але й як потужний соціальний інститут, що сприяє подоланню ізоляції та забезпечує людині можливість бути активним суб'єктом суспільних відносин.

Спорт є важливим соціальним інститутом, що забезпечує розвиток фізичних, психологічних і соціальних аспектів особистості. Для людей з інвалідністю він набуває особливої ваги, оскільки виступає не лише засобом реабілітації, але й інструментом інтеграції в суспільство. Спорт є не лише сферою фізичної активності, але й особливим простором соціалізації, де формуються нові ролі, цінності та соціальні зв'язки.

Спорт відіграє значущу роль у соціальній інтеграції, сприяє розвитку таких якостей, як цілеспрямованість, відповідальність, уміння працювати в

команді. Для осіб з інвалідністю він стає каналом подолання соціальної ізоляції та дискримінації. Дослідження показують, що участь у спортивних колективах підвищує рівень соціальної активності, сприяє працевлаштуванню та створенню позитивного образу особи з інвалідністю у суспільстві [17, 20].

Регулярні заняття спортом сприяють поліпшенню фізичного стану, розвитку координації, сили, витривалості. Для осіб з інвалідністю це часто означає подолання власних обмежень, що формує впевненість у своїх можливостях.

Спорт формує у людини відчуття власної значущості, допомагає подолати комплекси й відчуття меншовартості. Багато досліджень показують, що участь у спортивних заходах позитивно впливає на рівень тривожності, підвищує самооцінку та розвиває навички самоконтролю.

Спортивна діяльність відкриває нові можливості для комунікації, розширює соціальні зв’язки. Людина отримує нові ролі – спортсмена, члена команди, учасника змагань, а іноді й лідера. Важливим є і те, що спорт сприяє зміні суспільних стереотипів щодо інвалідності, адже показує людей з особливими потребами як активних, сильних та успішних, що можна наблюдати на прикладі «Інваспорту».

Особи з інвалідністю часто стикаються з високим рівнем тривожності, що пов’язано з труднощами соціальної взаємодії та фізичними обмеженнями. Спортивна діяльність сприяє зниженню тривожності, розвитку стресостійкості, формуванню вольових якостей [29, 30].

Важливим чинником соціалізації є участь у паралімпійському та дефлімпійському русі. Ці спортивні змагання мають не лише реабілітаційне, але й символічне значення: вони змінюють ставлення суспільства до людей з інвалідністю, показуючи їх як сильних, цілеспрямованих і конкурентоспроможних. Паралімпійський і дефлімпійський рухи стали важливим кроком до глобальної інтеграції людей з інвалідністю. В Україні розвиток адаптивного спорту сприяв формуванню позитивного іміджу спортсменів з інвалідністю та підвищенню рівня їх соціального визнання.

Спорт формує нову культуру сприйняття інвалідності. Паралімпійські та Дефлімпійські ігри стали символом рівності та сили духу, змінюючи стереотипи суспільства щодо можливостей осіб з інвалідністю. Участь українських спортсменів у міжнародних змаганнях сприяє не лише їхній особистій соціалізації, але й підвищує престиж держави [15, 22].

Дослідження міжнародного паралімпійського комітету свідчать, що спортсмени після участі у Паралімпійських іграх демонструють вищий рівень соціальної активності та впевненості у власних силах, ніж до початку спортивної кар'єри.

Результати численних досліджень підтверджують ефективність спорту як засобу соціальної інтеграції. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (2023 р.), регулярна фізична активність у людей з інвалідністю на 30– 40 % знижує симптоми тривожності та депресії, сприяє покращенню загального самопочуття, збільшує рівень соціального функціонування.

Загалом, інтеграція національних та інтернаціональних підходів дозволяє ефективніше реалізовувати політику соціалізації на практиці, забезпечуючи права, гідність і розвиток кожної людини з інвалідністю через гармонійне поєднання соціальної підтримки та особистісного зростання.

В Україні починаючи з 2021 року реалізується Національна стратегія створення безбар'єрного простору, яка передбачає спортивну інклюзію. Приклади успішного національного підходу реалізує мережа центрів «Інваспорт», яка охоплює десятки тисяч осіб. За результатами звіту 2023 року, 78% учасників програми повідомили про покращення емоційного стану, а 61% –про зростання соціальної активності. Крім того, система забезпечує підготовку до участі в Паралімпійських, Дефлімпійських і Спеціальних Олімпіадах.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD) визначає обов'язок держав розвивати фізичну культуру і спорт на інклюзивній основі (ст. 30). У відповідь на ці вимоги, багато країн впровадили національні програми спортивної інклюзії.

Разом з тим, зберігаються і системні виклики: обмежене фінансування, нерівний доступ до послуг, недостатня обізнаність громад, нестача кваліфікованих кадрів.

За даними Міністерства молоді та спорту України, «Інваспорт» щороку залучає до занять понад 20 тисяч осіб з інвалідністю різного віку, з яких близько 3 тисяч беруть участь у всеукраїнських та міжнародних змаганнях.

Успіхи українських паралімпійців та дефлімпійців, формують позитивний образ осіб з інвалідністю в суспільстві та мотивують молодь до занять спортом.

Мотивація досягнень у спортсменів з інвалідністю є складним феноменом. Вона формується під впливом як внутрішніх (прагнення до самореалізації, подолання обмежень), так і зовнішніх (визнання суспільства, фінансові стимули, державна підтримка) чинників.

За результатами досліджень, внутрішня мотивація – бажання довести собі та іншим власні можливості – переважає над зовнішньою, проте матеріальна підтримка також відіграє значну роль.

Соціалізація осіб з інвалідністю через спорт виконує комплекс функцій, як інституту соціалізації:

1. Інтеграційна функція. Участь у спортивних заняттях дає змогу людям з інвалідністю входити до колективу, долати бар’єри спілкування та відчувати себе його невід’ємною частиною.

2. Компенсаторна функція. Фізична активність компенсує обмеження, формує впевненість у собі, знижує тривожність.

3. Мотиваційна функція. Спорт стимулює досягнення, формує внутрішню мотивацію через перемоги та зовнішню – через визнання суспільства.

4. Терапевтична функція. Регулярні заняття зміцнюють фізичне й психічне здоров’я, що підтверджують численні дослідження в галузі адаптивної фізичної культури.

5. Соціально–престижна функція. Участь у спортивних змаганнях підвищує соціальний статус, забезпечує суспільне визнання, формує позитивний імідж осіб з інвалідністю.

Соціалізація передбачає активну взаємодію з іншими. Для осіб з інвалідністю ця сфера може бути обмеженою. С. Кравчук підкреслює, що адаптивний спорт є унікальним простором розвитку комунікації, адже він вимагає взаємодії у команді, співпраці з тренером і суперниками [15].

Спорт є потужним простором соціалізації осіб з інвалідністю. Він поєднує фізичний розвиток із формуванням соціальних ролей, розширює можливості інтеграції у суспільство, створює позитивний імідж інвалідності як різноманіття, а не обмеження.

У світовій практиці спорт для осіб з інвалідністю розглядається як важливий компонент інклюзивної політики. У країнах ЄС активно впроваджуються програми «спорт для всіх», які передбачають створення доступної інфраструктури та фінансову підтримку спортсменів. Подібні підходи пропонує С. Стельмах, який вказує на необхідність інтеграції української системи адаптивного спорту у міжнародні стандарти [26].

Загалом, інтеграція національних та інтернаціональних підходів дозволяє ефективніше реалізовувати політику соціалізації на практиці, забезпечуючи права, гідність і розвиток кожної людини з інвалідністю через гармонійне поєднання соціальної підтримки та особистісного зростання.

Разом з тим, зберігаються і системні виклики: обмежене фінансування, нерівний доступ до послуг, недостатня обізнаність громад, нестача кваліфікованих кадрів.

У багатьох країнах світу адаптивний спорт інтегровано у систему державної підтримки.

Німеччина. Спортивні клуби для людей з інвалідністю є частиною муніципальної інфраструктури, фінансуються з місцевих бюджетів.

Канада. Програма Active Living Alliance спрямована на залучення осіб з інвалідністю до масового спорту і здорового способу життя.

Японія. Держава фінансує центри паралімпійської підготовки, розглядаючи спорт як важливий елемент соціальної інклюзії.

Польща. Діє система грантів для місцевих клубів адаптивного спорту, що стимулює розвиток громадських ініціатив.

Цей досвід свідчить про необхідність подальшої інтеграції спорту в українську соціальну політику, зокрема у сферу освіти, охорони здоров'я та соціальної підтримки.

Незважаючи на значні досягнення, процес соціалізації осіб з інвалідністю через спорт ускладнюється низкою проблем:

– матеріальні бар'єри (недостатність фінансування, відсутність сучасної інфраструктури);

– організаційні бар'єри (нестача кваліфікованих тренерів, обмеженість інклюзивних програм);

– соціальні бар'єри (низький рівень інформованості суспільства, упередження щодо осіб з інвалідністю).

Водночас спорт довів свою здатність трансформувати ці обмеження у можливості: через здобутки спортсменів формується нова суспільна свідомість, де інвалідність перестає бути тавром, а стає однією з індивідуальних характеристик особи.

Завдяки спорту особи з інвалідністю отримують можливість виконувати нові соціальні ролі:

– лідера (капітан команди, громадський активіст);

– партнера (учасник команди, член колективу);

– мотиватора (приклад для інших осіб з інвалідністю та суспільства загалом).

Отже, спорт сприяє не лише фізичному та психологічному розвитку, а й розширює рольовий репертуар особистості, що є одним із головних критеріїв успішної соціалізації.

Розвиток адаптивного спорту в Україні потребує: розширення мережі центрів «Інваспорту»; підготовки спеціалізованих кадрів (тренерів,

психологів, реабілітологів); інтеграції адаптивного спорту у систему інклюзивної освіти; міжнародного партнерства з країнами ЄС та світовими організаціями.

Перспективним напрямом є також впровадження цифрових технологій: онлайн–програм тренувань, віртуальних платформ для комунікації спортсменів та тренерів, що особливо актуально в умовах сучасних викликів.

Саме тому спорт є одним із найефективніших засобів соціалізації осіб з інвалідністю. Він виконує інтеграційну, компенсаторну, терапевтичну, мотиваційну та соціально–престижну функції. Досвід «Інваспорту» в Україні підтверджує, що заняття спортом значно розширюють соціальні можливості людей з інвалідністю, сприяють їх самореалізації та підвищують рівень соціального визнання. Міжнародна практика доводить, що розвиток адаптивного спорту є стратегічним напрямом соціальної політики, який забезпечує інклюзію, подолання дискримінації та формування нової культури взаємодії у суспільстві.

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО–РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ У СПОРТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1 Завдання та зміст корекційно–розвивальної роботи засобами спорту

Психолого–педагогічний супровід є цілісною системою взаємодії фахівців, спрямованою на створення сприятливих умов для розвитку особистості, її адаптації до соціального середовища та реалізації внутрішнього потенціалу. У контексті спорту він виконує роль механізму формування внутрішніх ресурсів особистості, які допомагають спортсмену з інвалідністю долати фізичні, психологічні та соціальні бар'єри, забезпечуючи гармонійний розвиток і соціальну інтеграцію [2, 10].

Корекційно–розвивальна робота з особами з інвалідністю спрямована на подолання або пом'якшення психофізичних обмежень, розвиток адаптивних навичок, формування позитивного самосприйняття, розширення життєвого простору та включення особи у соціальне середовище. Спортивна діяльність у цьому процесі виступає не лише засобом фізичної реабілітації, а й важливим психолого–педагогічним чинником розвитку особистості, формування соціальних зв'язків та життєвої компетентності.

У сучасній науковій літературі (І. Бех, О. Колупаєва, О. Іванченко) наголошується, що спорт має унікальний потенціал для здійснення корекційного впливу, оскільки він поєднує фізичний розвиток, емоційну підтримку, формування вольових якостей і соціальну взаємодію. Саме через спортивну діяльність людина з інвалідністю може відчути себе активним, повноцінним членом суспільства, що позитивно позначається на її самооцінці, мотивації до досягнень і життєвій активності [4;13;11].

До основних завдань корекційно–розвивальної роботи через спорт належать:

– сприяння гармонійному фізичному розвитку, зміцненню здоров’я та працездатності;

– формування стійкої мотивації до занять фізичною культурою і спортом;

– подолання психологічних бар’єрів, пов’язаних із самооцінкою, страхом спілкування, невпевненістю у власних силах;

– розвиток соціальних навичок і розширення можливостей соціальної взаємодії;

– підтримка особистісного зростання, розвиток вольових і морально–етичних якостей;

– формування навичок командної взаємодії, почуття приналежності до спільноти;

– виховання наполегливості, відповідальності, здатності до саморегуляції та подолання труднощів.

Принципи корекційно–розвивальної роботи засобами спорту визначають її зміст і педагогічну спрямованість. До них належать:

– принцип індивідуалізації – врахування психофізичних, емоційних і соціальних особливостей кожної особи з інвалідністю;

– принцип доступності – створення безпечного, комфортного середовища для занять спортом незалежно від рівня підготовки чи виду порушення;

– принцип системності – поєднання фізичних, психологічних і соціальних методів впливу з урахуванням комплексного розвитку особистості;

– принцип активної участі – залучення людини як суб’єкта власного розвитку, а не пасивного об’єкта допомоги;

– принцип позитивного підкріплення – формування мотивації через підтримку, схвалення та визнання досягнень;

– принцип партнерства – взаємодія фахівців різного профілю (психолога, тренера, педагога, реабілітолога) з урахуванням спільної мети розвитку особистості.

Психологи (В.О. Моляко, Л.М. Прокопенко, В. Синьов) підкреслюють, що спортивне середовище має значний потенціал для розвитку особистості: саме тут формується почуття відповідальності, самодисципліна, витривалість, упевненість у власних силах, цілеспрямованість [4, 14]. Корекційна робота через спорт стає особливо ефективною, коли інтегрується у систему психолого–педагогічного супроводу, який забезпечує не лише фізичний, а й особистісний та соціальний розвиток людини.

Метою психолого–педагогічного супроводу у спортивній діяльності осіб з інвалідністю є створення умов, у яких кожен учасник відчуває себе здатним, потрібним, успішним і соціально значущим. Цей процес передбачає не лише допомогу у подоланні труднощів, а й стимулювання внутрішньої активності, мотивації до самовдосконалення, досягнення особистісних і соціальних цілей.

Система психолого–педагогічного супроводу включає три основні компоненти:

1. Психологічний компонент – сприяння формуванню адекватної самооцінки, розвиток емоційної стійкості, подолання тривожності, страхів і почуття меншовартості, стимулювання внутрішньої мотивації до успіху.

2. Педагогічний компонент – навчання соціальним навичкам, розвиток комунікативної компетентності, формування навичок колективної взаємодії у спортивному середовищі.

3. Соціальний компонент – створення системи соціальної підтримки, розвиток позитивних моделей спілкування, розширення соціальних контактів та інтеграція у спільноту.

Ефективність супроводу забезпечується реалізацією таких принципів:

– індивідуалізації, що передбачає врахування психофізичних можливостей кожного спортсмена;

– комплексності, коли психолог, тренер, педагог і лікар працюють як єдина команда;

– безперервності, адже процес соціалізації осіб з інвалідністю потребує тривалої, системної підтримки;

– активності та партнерства, коли спортсмен стає активним учасником власного розвитку.

Згідно з поглядами В. Бочарова, С. Єрмакова психолого–педагогічний супровід спортсменів з інвалідністю має спиратися на інтеграцію педагогічних і психологічних засобів, формування мотиваційних установок, розвиток внутрішньої мотивації до досягнень та усвідомлення власних можливостей [6; 8]. Важливо підкреслити, що ефективність корекційно–розвивальної роботи засобами спорту визначається не лише спортивними результатами, а передусім якістю особистісних і соціальних змін – розширенням соціальних зв’язків, підвищенням рівня самостійності, відчуттям власної значущості, покращенням самооцінки та життєвої активності.

Отже, корекційно–розвивальна робота засобами спорту є складним, багатовимірним процесом, у якому поєднуються елементи фізичної культури, психологічної підтримки, соціальної адаптації та педагогічного впливу. Її успішність залежить від узгоджених дій фахівців, правильно організованого супроводу та створення сприятливого мікросоціального середовища, де кожна людина з інвалідністю має змогу відчути себе повноцінним членом суспільства [14, 16].

2.2 Психолого–педагогічний супровід осіб з інвалідністю в умовах спортивного середовища та досвід діяльності «Інваспорту» як простору соціалізації

Спортивне середовище є потужним засобом соціалізації, але водночас вимагає високого рівня психологічної підготовки та педагогічної

майстерності від усіх учасників процесу. Для осіб з інвалідністю воно має особливе значення – як простір, де вони можуть відчути власну силу, подолати ізоляцію, сформувати позитивну самооцінку.

Психолого–педагогічний супровід у спорті передбачає системну роботу з трьома напрямами:

1. Розвиток мотиваційної сфери спортсменів з інвалідністю: Заняття спортом мають будуватися на внутрішній мотивації –прагненні до самовдосконалення, самоствердження, реалізації власних можливостей. Мотиви зовнішнього характеру (нагороди, визнання, матеріальна підтримка) також важливі, однак їхня роль має бути допоміжною.

Важливо враховувати специфіку нозологій – наприклад, для осіб із ДЦП основним мотивом часто є подолання рухових обмежень, для спортсменів із порушеннями слуху –комунікація, для осіб із травмами кінцівок –відновлення життєвої активності.

2. Формування психологічної стійкості: Спортсмени з інвалідністю часто стикаються зі стресом, невпевненістю, страхом помилок або поразок. Психологічна підтримка має бути спрямована на розвиток емоційного самоконтролю, навичок саморегуляції, уміння адекватно реагувати на невдачі.

Тренер і психолог виступають тут не лише як наставники, а й як фасилітатори – ті, хто допомагає спортсмену усвідомити власні можливості, прийняти свої обмеження і перетворити їх на ресурс.

3. Соціально – комунікативний розвиток. Спортивне середовище сприяє встановленню дружніх зв’язків, почуттю команди, взаємопідтримці. Заняття спортом допомагають людям з інвалідністю налагодити спілкування, подолати страх соціальних контактів, навчитися взаємодіяти в групі.

Особливу роль відіграє педагогічний аспект – адаптація методик тренувань до можливостей спортсменів, індивідуальний підхід, створення ситуацій успіху. Згідно з методичними рекомендаціями Міністерства молоді та спорту України (2023 р.), тренувальний процес у адаптивному спорті має поєднувати реабілітаційні, оздоровчі та виховні завдання.

В Україні ключовим інститутом, що реалізує соціалізацію через спорт, є Центри «Інваспорт». Вони надають можливості: професійного тренування;

участі у змаганнях на різних рівнях; соціального супроводу; розвитку лідерства серед спортсменів з інвалідністю.

Інваспорт – це державна система розвитку спорту серед осіб з інвалідністю, яка відіграє унікальну роль у процесі їх соціалізації. Вона функціонує як багаторівнева структура, що об'єднує спортивні школи, тренерські колективи, психологічну та реабілітаційну служби, обласні центри, серед яких Запорізький регіональний центр займає провідні позиції.

Інваспорт виступає простором, де люди з інвалідністю отримують не лише фізичну реабілітацію, а й соціальне визнання. Через участь у змаганнях, тренуваннях, командній взаємодії формується почуття власної гідності, громадянської ідентичності та соціальної активності. Заняття спортом не тільки реалізує соціалізацію через спорт, але і має значущу роль у спортивній реабілітації осіб з інвалідністю. Його діяльність спрямована не лише на організацію тренувань, а й на забезпечення умов для повноцінної соціалізації: психологічна підтримка, індивідуальний супровід, участь у національних і міжнародних змаганнях. За статистикою Інваспорту (2023 р.), понад 15 000 осіб з інвалідністю регулярно займаються спортом у структурі, з яких 5 200 – беруть участь у змаганнях різного рівня.

Запорізький регіональний центр Інваспорту об'єднує понад 180 спортсменів різних нозологій – із порушеннями опорно – рухового апарату, зору, слуху, інтелектуального розвитку. Серед них є паралімпійці, дефлімпійці, ветерани бойових дій, які отримали інвалідність під час захисту України.

Система «Інваспорт» забезпечує психолого–педагогічний супровід через організацію навчально–тренувальних зборів, семінарів, індивідуальних консультацій. Психологи центрів проводять корекційно–розвивальні заняття, спрямовані на формування впевненості, підвищення мотивації, розвиток навичок саморегуляції.

Інваспорт забезпечує не лише спортивну підготовку, але й соціальну адаптацію учасників –через спільні заходи, тренінги, участь у міжнародних змаганнях. Ці процеси сприяють формуванню у спортсменів почуття належності до суспільства, зниженню тривожності, розвитку впевненості.

Система «Інваспорт» є унікальним явищем та ключовим інститутом українського суспільства, що поєднує функції спортивної, освітньої та соціалізуючої інституції. На базі регіональних центрів створюються умови для занять адаптивними видами спорту, проведення чемпіонатів і турнірів, реалізації програм підготовки до Паралімпійських і Дефлімпійських ігор. Вона забезпечує не лише тренувальну та змагальну діяльність, а й комплексну підтримку: психологічну, педагогічну, соціальну. Практика регіональних центрів доводить, що спортсмени, які проходять через систему «Інваспорту», мають вищий рівень соціальної адаптації та впевненості у собі.

Досвід роботи Інваспорту свідчить, що саме спорт стає тим середовищем, де формується нова ідентичність людини – від пасивного отримувача допомоги до активного громадянина.

Вище зазначене засвідчує, що психолого–педагогічний супровід осіб з інвалідністю в умовах спортивного середовища є одним із найефективніших напрямів соціалізації. Спорт виступає простором, де реалізуються механізми психологічної підтримки, педагогічної взаємодії та соціальної адаптації.

Діяльність Інваспорту, зокрема Запорізького центру, доводить, що правильно організоване спортивне середовище сприяє розвитку особистості, підвищенню самооцінки, зниженню тривожності, формуванню активної громадянської позиції та сприяє формування безбар’єрного спортивного простору; популяризації інклюзивного спорту у громаді.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАНЯТЬ СПОРТОМ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

3.1 Методологічні засади дослідження

Метою емпіричного дослідження було виявлення особливостей впливу занять спортом на рівень соціалізації осіб з інвалідністю. Соціалізація у даному контексті розглядається як процес інтеграції особи в соціальне середовище, формування комунікативних навичок, соціальної активності та почуття власної значущості.

Для досягнення мети дослідження було застосовано такі методи: анкетування за допомогою опитування, що дало змогу оцінити мотиваційні установки, самооцінку, комунікативні навички та залученість до соціального життя, що допомогло глибше розкрити особистий досвід, емоційне ставлення до участі у спортивній діяльності та суб’єктивну оцінку змін у соціальному функціонуванні.

Анкетування дало можливість оцінити мотиваційні установки, самооцінку, комунікативні навички та рівень залученості до соціального життя. Питання анкети охоплювали такі блоки:

– особисті мотивації щодо занять спортом;
– самооцінка фізичних і соціальних можливостей;
– комунікативні здібності та участь у соціальних активностях;
– емоційне ставлення до спортивної діяльності;
– суб’єктивна оцінка змін у соціальному функціонуванні після регулярних занять спортом.

Отримані дані піддавалися систематизації та класифікації за критеріями соціалізації, що дало змогу визначити як кількісні, так і якісні аспекти впливу занять спортом. Для обробки кількісних показників використовувався

описовий статистичний аналіз, що включав підррахунок середніх значень та відсотків для кожної групи респондентів.

Методологічний підхід дає можливість комплексно оцінити взаємозв’язок між фізичною активністю та соціальною інтеграцією осіб з інвалідністю, враховуючи як об’єктивні показники участі, так і суб’єктивне сприйняття змін.

У дослідженні взяли участь 18 осіб з інвалідністю, які регулярно займаються спортом на базі відділення «Інваспорту». Вибірка включала як чоловіків, так і жінок віком від 18 до 50 років, що дає підстави охопити дорослу групу з різним рівнем соціальної адаптації.

Типи інвалідності учасників дослідження були представлені переважно порушеннями опорно–рухового апарату та сенсорними порушеннями (слуховими). Досвід занять спортом варіювався від 1 до 15 років, що дає змогу оцінити вплив як початкового, так і тривалого спортивного досвіду на процес соціалізації.

Дослідження проводилося у два етапи:

1. Первинне анкетування учасників за допомогою Google–форми, що дозволило зафіксувати мотиваційні установки, рівень самооцінки та комунікативні навички.

2. Узагальнення результатів, виявлення спільних тенденцій та інтерпретація отриманих даних з формуванням висновків щодо впливу занять спортом на соціалізацію.

Для систематизації результатів була створена таблиця з критеріями оцінки соціалізації, яка включала такі показники:

- рівень комунікативної активності;
- впевненість у собі та самооцінка;
- включеність у соціальні ролі;
- почуття власної значущості;
- активність у громадському житті.

Таке структурування дає можливість не лише кількісно оцінити соціальні зміни, а й виділити найбільш значущі фактори, що впливають на інтеграцію осіб з інвалідністю у соціальне середовище.

3.2 Аналіз результатів дослідження та їх узагальнення

Результати опитування свідчать, що спорт є потужним чинником соціалізації осіб з інвалідністю. У більшості випадків заняття спортом сприяють розширенню соціальних зв’язків, підвищенню впевненості у собі та формуванню нових соціальних ролей.

Основні спостережувані тенденції:

1. Розширення соціальних зв’язків.
2. Більшість респондентів зазначили, що участь у спортивних заходах дозволила їм знайти нові знайомства, сформувати коло підтримки та відчути приналежність до спільноти однодумців.
3. Підвищення впевненості у собі.
4. Регулярні заняття спортом сприяли формуванню впевненості у власних силах, розвитку самостійності та здатності приймати рішення у соціальних ситуаціях.
5. Формування нових соціальних ролей.
6. Учасники активно брали на себе різні соціальні ролі, такі як член спортивної команди, наставник для новачків або організатор спортивних заходів, що позитивно впливало на їх соціальну активність.
7. Емоційне та психологічне благополуччя.
8. Заняття спортом сприяли покращенню емоційного стану, зменшенню почуття соціальної ізоляції та посиленню мотивації до участі у житті громади.
9. Індивідуальні відмінності.
10. Деякі респонденти з коротким досвідом занять спортом відзначали менший рівень соціальної активності порівняно з тими, хто займається спортом протягом багатьох років, що свідчить про важливість тривалості участі для досягнення помітного ефекту соціалізації.

Отже, результати анкетування підтверджують, що спорт є ефективним засобом соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, сприяючи розвитку комунікативних навичок, самооцінки та соціальної активності. Створена система критеріїв оцінки дозволяє виявити як кількісні, так і якісні зміни у соціальному функціонуванні учасників. (Рис.3.1.).

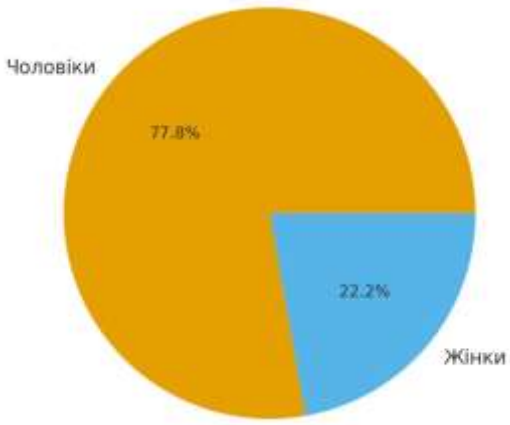

Рисунок 3.1 – Розподіл респондентів за статтю

Діаграма демонструє співвідношення чоловіків та жінок серед учасників дослідження. Як видно з діаграми, 77,8% респондентів становлять чоловіки, а 22,2% – жінки. Такий розподіл дозволяє оцінити вплив спорту на соціалізацію незалежно від статі та врахувати гендерні особливості у подальшому аналізі. (Рис.3.2.).

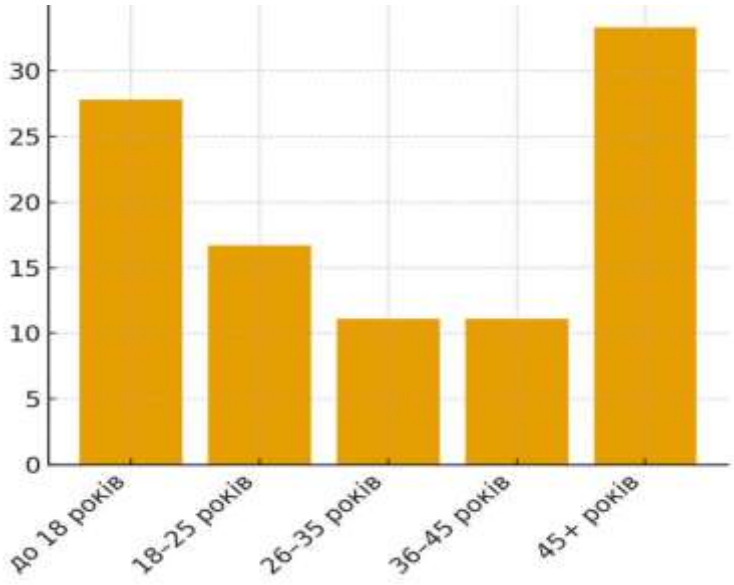

Рисунок 3.2 – Віковий розподіл респондентів

Діаграма показує, що більшість учасників знаходяться у віковій групі 45+ років (35%), 30% респондентів – у групі до 18 років;18–25 роки, 35% – 26–45 років. Така вікова структура дозволяє оцінити вплив спорту на різні етапи дорослого життя та адаптацію до соціального середовища. (Рис.3.3.).

Рисунок 3.3 – Нозологічна належність учасників

На діаграмі представлені типи інвалідності респондентів: 72,2% мають порушення опорно–рухового апарату, 22,2% – сенсорні порушення (зорові або слухові), 5–6% – інші види інвалідності. Це дозволяє оцінити специфіку соціалізації в залежності від фізичних обмежень та потреб у підтримці. (Рис.3.4.).

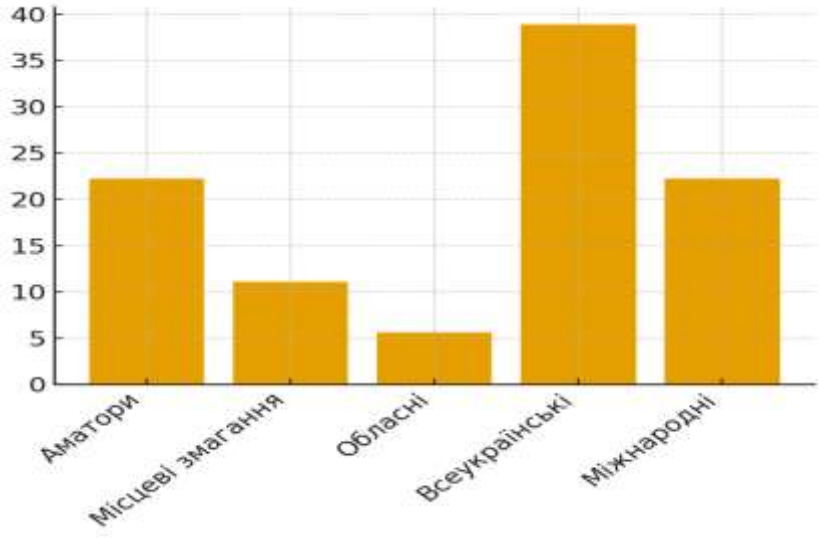

Рисунок 3.4 – Рівень спортивних досягнень

Діаграма демонструє різницю у спортивних досягненнях учасників: 23% – початковий рівень, 22% – середній, 55% – високий (учасники змагань або призери). Рівень спортивних досягнень відображає мотивацію та можливості для розвитку соціальних навичок через спорт. (Рис.3.5.).

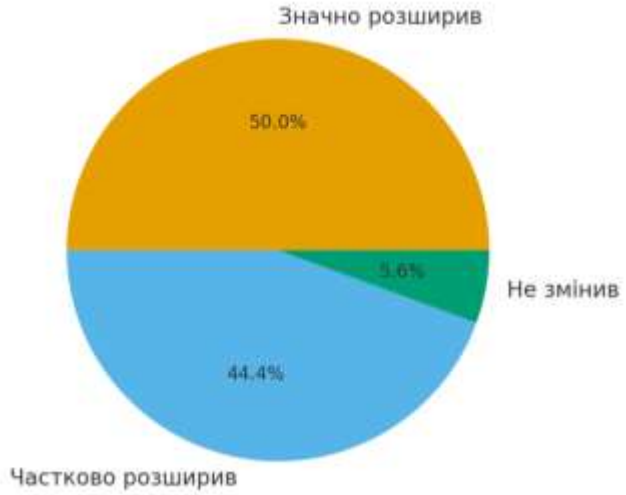

Рисунок 3.5 – Вплив спорту на коло спілкування

Більшість респондентів (50%) зазначили, що заняття спортом розширили їх соціальне коло, 44% відчули невелике покращення, а 6% – не зафіксували змін. Це підтверджує роль спорту як чинника соціальної інтеграції та розвитку комунікативних навичок. (Рис.3.6.).

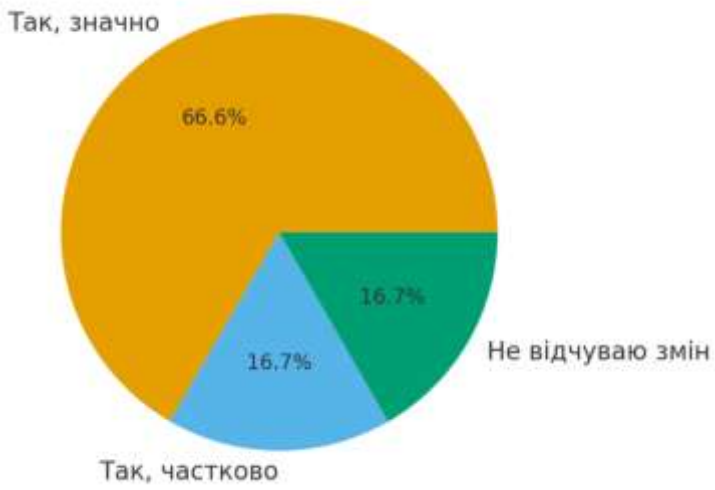

Рисунок 3.6 – Рівень упевненості у собі завдяки заняттям спортом

На діаграмі показано, що 66,6% респондентів відчули значне підвищення впевненості у собі, 16,6% – помірне, 16,6% – не відчули змін. Це свідчить про позитивний вплив фізичної активності на самооцінку та психологічний комфорт. (Рис.3.7.).

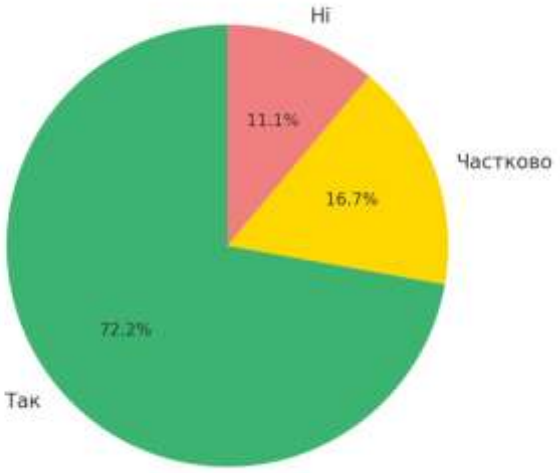

Рисунок 3.7 – Чи допомагає спорт у подоланні ізольованості

72,2% учасників вказали, що спорт значно допомагає у подоланні почуття ізольованості, 17% – частково, 11% – не відчули ефекту. Це підкреслює важливість регулярної фізичної активності для інтеграції у соціальні колективи. (Рис.3.8.).

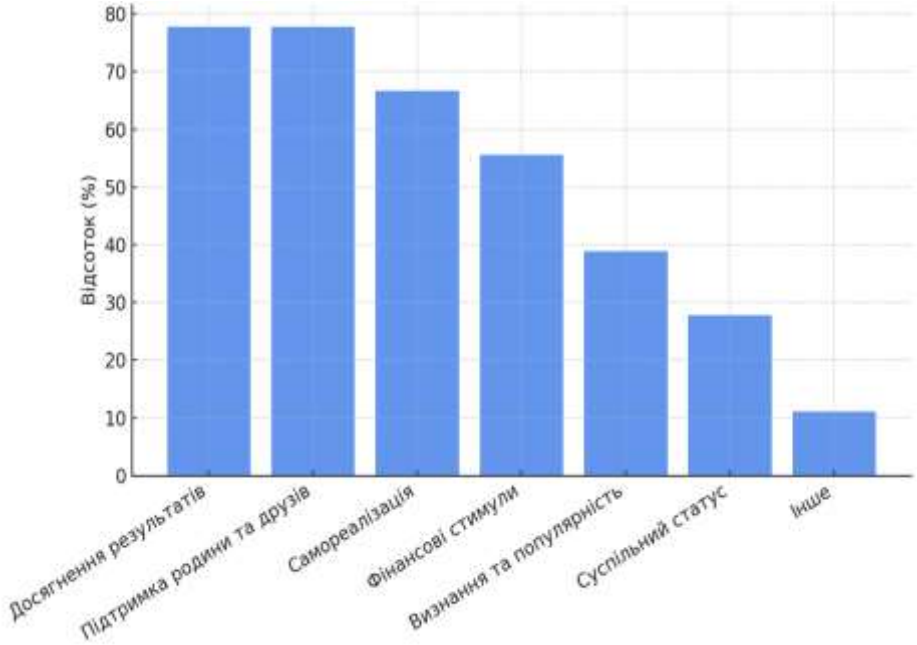

Рисунок 3.8 – Мотиваційні чинники занять спортом

Діаграма відображає основні мотиви: 70% – досягнення результатів та підтримка родини, друзів, суспільства та фінансовий стимул 30% – самореалізація та визнання та популярність. Це свідчить про те, що мотивація до занять спортом є багатофакторною і тісно пов’язана із соціальними та особистісними потребами. (Рис.3.9.).

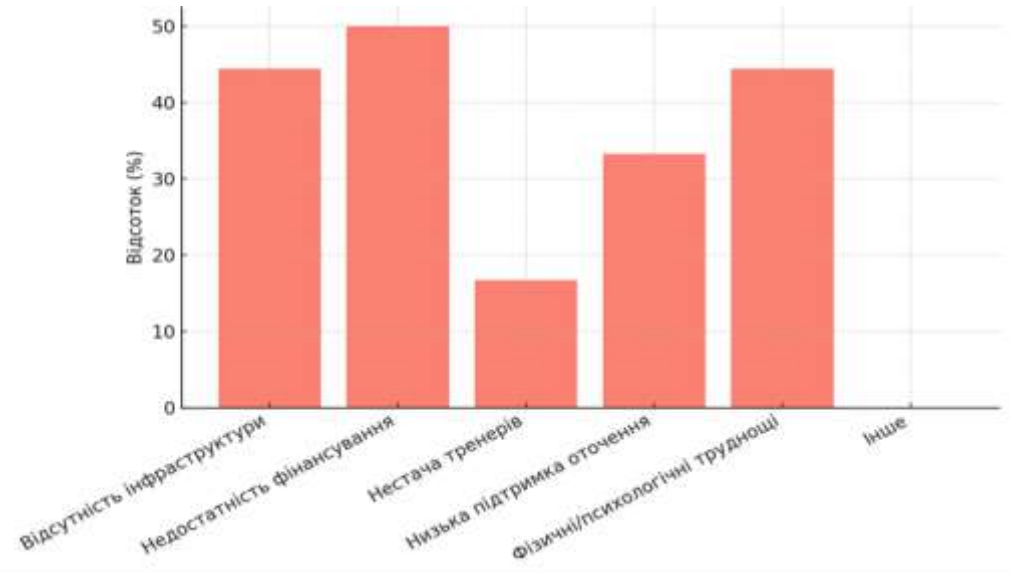

Рисунок 3.9 – Труднощі у заняттях спортом

На діаграмі зазначено, що 50% респондентів відчувають фізичні обмеження, нестачу спеціалізованого обладнання, фінансування або інфраструктури 30% – підтримка оточення, 20% – нестача спеціалістів. Це дозволяє ідентифікувати основні перешкоди для активної участі та соціалізації через спорт. (Рис.3.10.).

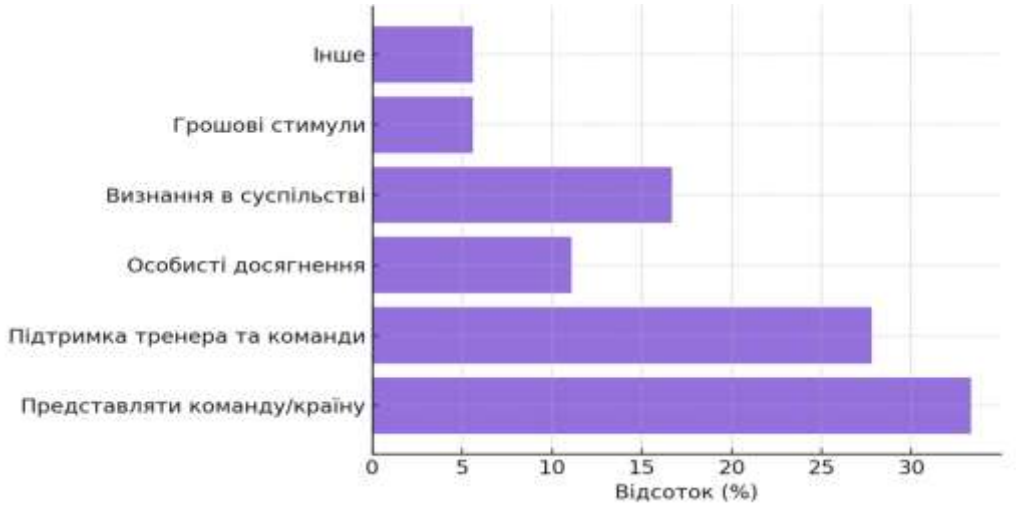

Рисунок 3.10 Фактори продовження спортивної діяльності

Діаграма ілюструє основні чинники, які мотивують осіб з інвалідністю продовжувати займатися спортом після певного періоду участі у спортивній діяльності. За результатами анкетування встановлено, що найбільш вагомими є такі фактори:

- підтримка колективу, тренера та представлення країна на змаганнях – 55% респондентів вказали саме цей чинник як ключовий, адже позитивне соціальне оточення сприяє відчуттю приналежності, прийняття та взаєморозуміння;
- досягнення особистих і спортивних цілей – 20% опитаних вважають, що можливість досягати результатів, ставити перед собою нові завдання та змагатися з іншими виступає потужним стимулом до продовження діяльності;
- визнання та підтримка з боку суспільства – 15% респондентів підкреслили, що участь у змаганнях, медійна увага та позитивні відгуки оточення підсилюють мотивацію до активності;
- доступ до спортивної інфраструктури, грошові стимули – 15% зазначили, що наявність адаптованих залів, інвентарю та умов для тренувань суттєво впливає на бажання продовжувати заняття.

Отримані результати свідчать, що головним чинником продовження спортивної діяльності є соціальна підтримка та емоційне підкріплення, тоді як матеріально–технічні умови відіграють допоміжну, але важливу роль. Це підтверджує соціальну природу спорту як середовища, що не лише зміцнює фізичне здоров’я, але й формує стійкі соціальні зв’язки та позитивну мотивацію до самореалізації.

Результати анкетування показали, що більшість респондентів (83,3%) відзначили підвищення впевненості у собі після початку занять спортом. У 94,4% учасників зросла кількість соціальних контактів, розширилося коло спілкування. Половина опитаних повідомили про активну участь у житті спортивного колективу, включаючи участь у змаганнях, тренуваннях, громадських заходах.

На основі бесід було встановлено, що спорт сприяє формуванню нової самоідентичності: люди перестають ототожнювати себе лише з інвалідністю, а починають сприймати себе як спортсменів, командних гравців, активних членів спільноти.

Значна частина респондентів (60%) зазначила, що участь у спортивній діяльності допомогла їм краще контролювати емоції, знизити рівень тривожності, впоратися зі стресом. Окремі учасники повідомили про зміни у ставленні з боку родичів і друзів – зросла повага, з'явилась підтримка у досягненні нових цілей.

Отже, результати дослідження підтверджують гіпотезу про позитивний вплив спорту на процес соціалізації осіб з інвалідністю. Регулярна участь у спортивній діяльності сприяє не лише фізичному розвитку, а й формуванню активної соціальної позиції, розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки й мотивації до інтеграції у суспільство.

Отримані результати можуть бути використано для вдосконалення програм реабілітації та соціального супроводу у закладах типу «Інваспорт».

Проведене емпіричне дослідження дало можливість виявити особливості впливу занять спортом на процес соціалізації осіб з інвалідністю. На основі результатів анкетування, інтерв'ю та аналізу статистичних показників встановлено, що спорт виступає потужним соціально–психологічним чинником інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя.

Участь у спортивній діяльності сприяє розширенню соціальних контактів, формуванню позитивної самооцінки, підвищенню впевненості у власних силах, а також зниженню почуття ізольованості. Більшість респондентів відзначили, що саме через спортивну активність їм вдалося налагодити нові соціальні зв'язки, отримати моральну підтримку та відчути себе повноцінними членами колективу.

Аналіз результатів засвідчив, що рівень соціалізації тісно пов'язаний із тривалістю занять спортом та рівнем досягнень. Особи, які мають більш тривалий досвід участі у спортивних заходах, демонструють вищі показники

комунікативної активності, соціальної впевненості та мотивації до подальшого розвитку. Крім того, виявлено, що емоційна підтримка тренера і колективу є ключовим фактором, який спонукає продовжувати спортивну діяльність та сприяє стабільному особистісному зростанню.

Отже, результати дослідження підтверджують, що спорт виконує важливу соціалізуючу, корекційно–розвивальну та інтеграційну функцію для осіб з інвалідністю. Систематичні заняття фізичною культурою створюють сприятливе середовище для формування позитивних міжособистісних стосунків, розвитку самостійності, самоповаги та адаптації у суспільстві.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що спортивна діяльність є ефективним засобом соціальної реабілітації та інтеграції, а її вплив охоплює як фізичний, так і психологічний, емоційний і соціальний аспекти розвитку особистості з інвалідністю.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було вирішено усі поставлені завдання та отримано такі висновки:

1. За результатами аналізу психолого–педагогічної літератури було узагальнено та систематизовано теоретичні засади проблеми. Соціалізація визначається як складний і багатогранний процес інтеграції особистості в суспільство, що відбувається через засвоєння нею соціальних норм, цінностей, традицій та моделей поведінки. Для осіб з інвалідністю цей процес має виражену та суттєву специфіку. Встановлено, що він обтяжений не лише очевидними фізичними чи сенсорними обмеженнями, але й глибокими психологічними бар'єрами. До них належать, зокрема, занижена самооцінка, що формується під впливом суспільних стереотипів, підвищена тривожність та значні комунікативні труднощі. Окрім внутрішніх, існують і потужні соціальні перепони, такі як стигматизація, інституційна та побутова дискримінація, а також упереджене ставлення з боку оточення. Дослідження підтвердило, що ключові інститути соціалізації — сім’я, школа та соціум — мають подвійний, часто суперечливий вплив. З одного боку, вони є життєво необхідним джерелом підтримки, а з іншого — можуть створювати умови для гіперопіки, що парадоксальним чином обмежує самостійність особистості, або ж призводити до її фактичної соціальної ізоляції.

2. Визначено значення спорту як суттєвого засобу соціалізації. На тлі вищезазначених проблем спорт виступає унікальним та потужним інструментом, що здатен компенсувати негативні впливи традиційних інститутів та значно посилити позитивні. Доведено, що адаптивний спорт виконує цілий комплекс ключових функцій, життєво важливих для особистості. Серед них: інтеграційна (включення в команду, спільноту), компенсаторна (досягнення успіху та самоповаги через подолання обмежень), терапевтична (зниження рівня стресу та тривожності),

мотиваційна (формування прагнення до досягнень) та соціально–престижна (підвищення соціального статусу через спортивні успіхи). Спорт безпосередньо сприяє формуванню позитивної «Я–концепції», допомагаючи особистості переосмислити себе та свою роль. Він активно розвиває мотивацію до досягнень, суттєво розширює коло соціальних контактів та, як підтверджує емпірична частина, доведено знижує рівень суб'єктивного відчуття ізольованості.

3. Визначено особливості корекційно–розвивальної роботи засобами спорту. Ця робота являє собою комплексний психолого–педагогічний процес, що виходить далеко за межі простої фізичної реабілітації. Вона цілеспрямовано спрямована на подолання або суттєве пом'якшення психофізичних обмежень, активний розвиток ключових адаптивних навичок та формування стійкого позитивного самосприйняття. Зміст такої роботи, як показало дослідження, має базуватися на фундаментальних принципах: індивідуалізації (глибоке врахування нозології, віку та особистісних рис), доступності (створення фізичного та психологічного безбар'єрного середовища), системності (постійність та послідовність впливу) та обов'язкового позитивного підкріплення (створення ситуацій успіху). Ключовими завданнями в цьому процесі є не лише фізичний розвиток чи зміцнення здоров'я, але й паралельне, свідоме подолання психологічних бар'єрів, активний розвиток соціальних навичок та формування стійкої внутрішньої мотивації до активної життєдіяльності.

4. Запропоновано підходи до корекційно–розвивальної роботи у спортивному середовищі. На основі аналізу теоретичних джерел та практичного досвіду функціонування системи «Інваспорт» ця робота описана як цілісна система психолого–педагогічного супроводу. Вона успішно інтегрує три взаємопов'язані компоненти: психологічний (цілеспрямована робота з самооцінкою, тривожністю, мотивацією, розвиток вольових якостей), педагогічний (навчання соціальним навичкам, навичкам командної взаємодії, ефективній комунікації) та соціальний (створення підтримувальної

системи в колективі, інтеграція у спільноту, розширення соціальних ролей). Практичне значення виконаної роботи полягає у тому, що сформульовані в ній положення можуть слугувати міцною науково–методичною основою для розробки нових методичних рекомендацій. Ці рекомендації, спрямовані на оптимізацію корекційно–розвивальної роботи, стануть у пригоді у практичній діяльності психологів, тренерів, реабілітологів, педагогів спеціальної освіти та соціальних працівників, а також можуть бути використані при розробці державних та регіональних стратегій інклюзивної політики.

5. Проведено емпіричне дослідження впливу спорту на базі системи «Інваспорт». Дослідження, метою якого було емпіричне виявлення та підтвердження особливостей впливу занять спортом на рівень соціалізації, проводилося на базі Запорізького регіонального центру «Інваспорт». У дослідженні взяли участь 18 спортсменів з інвалідністю віком від 18 до 50 років, що дозволило охопити широку вікову групу. Вибірка була репрезентативною і включала осіб з різними типами інвалідності, зокрема з ураженнями опорно–рухового апарату, порушеннями зору та слуху. Основним методом було обрано анкетування за допомогою Google–форми, що дозволило кількісно та якісно оцінити мотиваційні установки, динаміку рівня самооцінки, комунікативні навички та реальну залученість до соціального життя.

Результати емпіричного дослідження були однозначними і повністю підтвердили висунуту гіпотезу про потужний позитивний вплив спорту:

- у переважної більшості респондентів (94,4%) зафіксовано значне розширення кола спілкування та зростання кількості соціальних контактів;
- абсолютна більшість (83,3%) учасників відзначили суттєве підвищення впевненості у власних силах;
- значна частина опитаних (72,2%) підтвердили, що саме спорт допомагає їм долати гостре почуття соціальної ізольованості.

Вичерпний аналіз відповідей також засвідчив фундаментальну психологічну зміну: заняття спортом сприяють формуванню нової, позитивної самоідентичності. Особи з інвалідністю перестають ототожнювати себе лише зі своїми обмеженнями, а починають сприймати себе через нові, активні соціальні ролі – як спортсменів, членів команди та повноцінних, активних учасників спільноти.

Отже, проведене дослідження всебічно доводить, що спорт є не просто засобом фізичної реабілітації, а потужним, багатовимірним інструментом, що забезпечує повноцінну соціальну інтеграцію, стимулює особистісне зростання та суттєво підвищує загальну якість життя осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.

2. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / вид. 2-ге, виправлене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.

3. Безбар'єрність в Україні: аналітичний звіт. Київ : Урядовий офіс з євроінтеграції, 2021. 124 с.

4. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теорія і технологія. Київ : Либідь, 1998. 204 с.

5. Бондаренко Т. А. Проблеми інклюзії у спортивному просторі. *Соціальна робота і суспільство*. 2022. № 2. С. 22–28.

6. Бочарова В. Г. Психологія інвалідності. Харків : Основа, 2020. 296 с.

7. Гаврилова Т. М. Психологія інвалідності : навч. посіб. Київ : Каравела, 2017. 192 с.

8. Дюркгейм Е. Соціологія. Її предмет, метод і призначення. Київ : Основа, 2002. 224 с.

9. Парсонс Т. Система сучасних суспільств. Київ : Юніверс, 2003. 320 с.

10. Єрмаков С. М. Фізична реабілітація та адаптивна фізкультура. Харків : Основа, 2010. 296 с.

11. Забрамна С. Д. Психолого–педагогічна корекція в освітньому процесі. Київ : Науковий світ, 2019. 284 с.

12. Звєрєва І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 384 с.

13. Іванченко О. І. Соціалізація молоді з інвалідністю через фізичну культуру. *Фізична реабілітація*. 2022. № 1. С. 45–50.

14. Карамушка Н. Г. Психологія стресу і здоров’я: теорія та практика. Київ : Інститут психології, 2003. 228 с.

15. Колупаєва А. А. Педагогіка інклюзії : навч. посіб. Київ : Логос, 2021. 288 с.

16. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Основи інклюзивної освіти : навч. посіб. Київ : Логос, 2021. 312 с.

17. Кравчук С. Ю. Адаптивна фізична культура як інструмент соціалізації. Харків : Основа, 2022. 184 с.

18. Ліфанова Л. Є. Психологія особистості з обмеженими можливостями. Київ : Академвидав, 2021. 312 с.

19. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 400 с.

20. Максименко С. Д., К. С. Максименко, М.В. Папуча Психологія особистості. Київ : КММ, 2007. 258 с.

21. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 1045 від 25.08.2021 «Про впровадження інклюзивної освіти в закладах середньої освіти».

22. Національний комітет спорту інвалідів України. Звіт про діяльність за 2022–2023 рр. Київ, 2024. 35 с.

23. Оржеховська В. М. Соціальна педагогіка в умовах інклюзії. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 226 с.

24. Піддубна Н. В. Психолого–педагогічні умови соціалізації дітей з інвалідністю засобами спорту. Київ : Логос, 2020. 220 с.

25. Приходько Т. С. Емпіричні дослідження інклюзії через спорт в Україні. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 59–64.

26. Савченко О. Я. Інклюзивне освітнє середовище: методологія створення. Черкаси : Вертикаль, 2020. 160 с.

27. Савченко О. Я., Колупаєва А. А. Інклюзія і соціалізація: сучасні виклики. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. 288 с.

28. Стельмах С. С. Психологічна підтримка спортсменів з інвалідністю. Київ : Наукова думка, 2021. 180 с.

29. Татьянчикова І. В. Особливості соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку на етапі індивідуалізації. Слов'янськ : Вид–во Б. І. Маторіна, 2013. 192 с.

30. Татьянчикова І. В. Проблема соціалізації учнів з особливими потребами. *Управління в освіті*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 302–303.

31. Татьянчикова І. В. Соціалізація дітей з інтелектуальними вадами як педагогічна проблема. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2018. № 10. С. 12–17

32. Татьянчикова І. В. Соціалізація дітей з психофізичними порушеннями в умовах спеціального навчального закладу. *Наукові записки УКУ*. 2017. № 9 (2). С. 73–82.

33. Татьянчикова І. В., Мамічева О. Психолого–педагогічні напрями оптимізації соціалізації дітей із психофізичними порушеннями в процесі професійної підготовки. *Професіоналізм педагога*. 2019. № 10 (81). С. 183–193.

34. Татьянчикова І., Омельченко М., Татьянчиков А. Психолого–педагогічне забезпечення соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями. *Наука і освіта*. 2018. № 5–6. С. 109–117.

35. Фролова Є. В. Психологічні чинники адаптації осіб з інвалідністю до соціального середовища. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. 206 с.

36. Фролова Є. В. Сучасні тенденції соціальної адаптації через спорт. Харків : Основа, 2021. 168 с.

37. Bandura A. Social Cognitive Theory and Self–Efficacy. Stanford : Stanford Press, 2001.

38. Chris Marshall. Inclusive Sport Infrastructure. London : Palgrave Macmillan, 2020. 192 p.

39. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *United Nations, 2006*. URL : https://www.un.org/disabilities/ (дата звернення 09.10.2025)

40. Fuchs D. Inclusive Education: Global Practices and Challenges. London : Routledge, 2022. 268 p.

41. Hardman A. Sport and Disability: A Transformative Approach. London : Routledge, 2019.

42. Levins R. Inclusive Sport Pedagogy: Models and Practice. New York : Routledge, 2020. 225 p.

43. Maddi S. The Personality Construct of Hardiness: Effects on Stress and Health. *Personality and Disease*. 2017. P. 245–266.

44. Schulz W. Team–Based Rehabilitation Through Sport. Berlin : Springer, 2020.

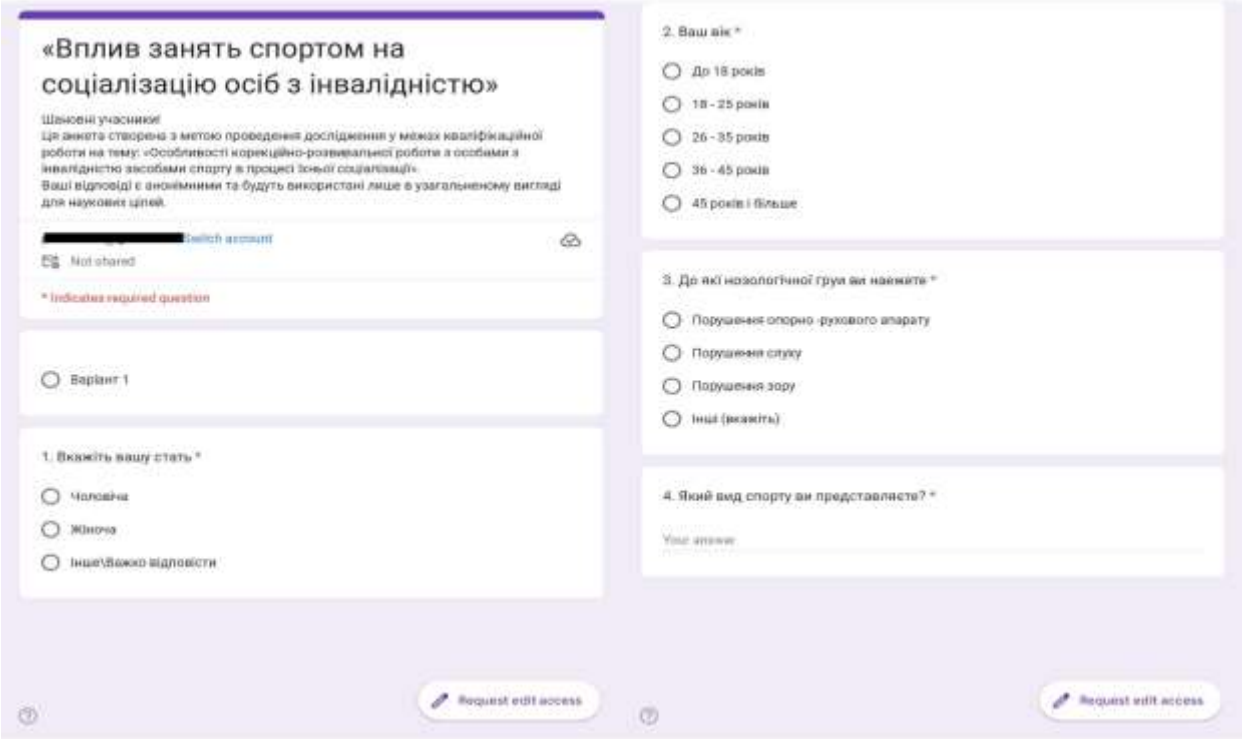
45. Shields M. Physical Activity and Quality of Life among People with Disabilities. *Journal of Rehabilitation*. 2019. Vol. 85(4). P. 41–48.

46. Skuharevsky V. V. Соціальна адаптація людей з інвалідністю. Запоріжжя : Просвіта, 2020. 204 с.

47. Stewart L. Inclusive Sport Participation: Identity, Motivation and Resilience. *International Journal of Disability and Sport*. 2021. Vol. 5(2). P. 71–86.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Вплив занять спортом на соціалізацію осіб з інвалідністю»

Шановні учасники!
Ця анкета створена з метою проведення дослідження у межах кваліфікаційної роботи на тему: «Особливості корекційно-розвивальної роботи з особами з інвалідністю засобами спорту в процесі їхньої соціалізації».
Ваші відповіді є анонімними та будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.

[redacted] (with account)
Not shared

* Indicates required question

Варіант 1

1. Вкажіть вашу стать *
- Чоловіча
- Жіноча
- Інше\Важко відповісти

Request edit access

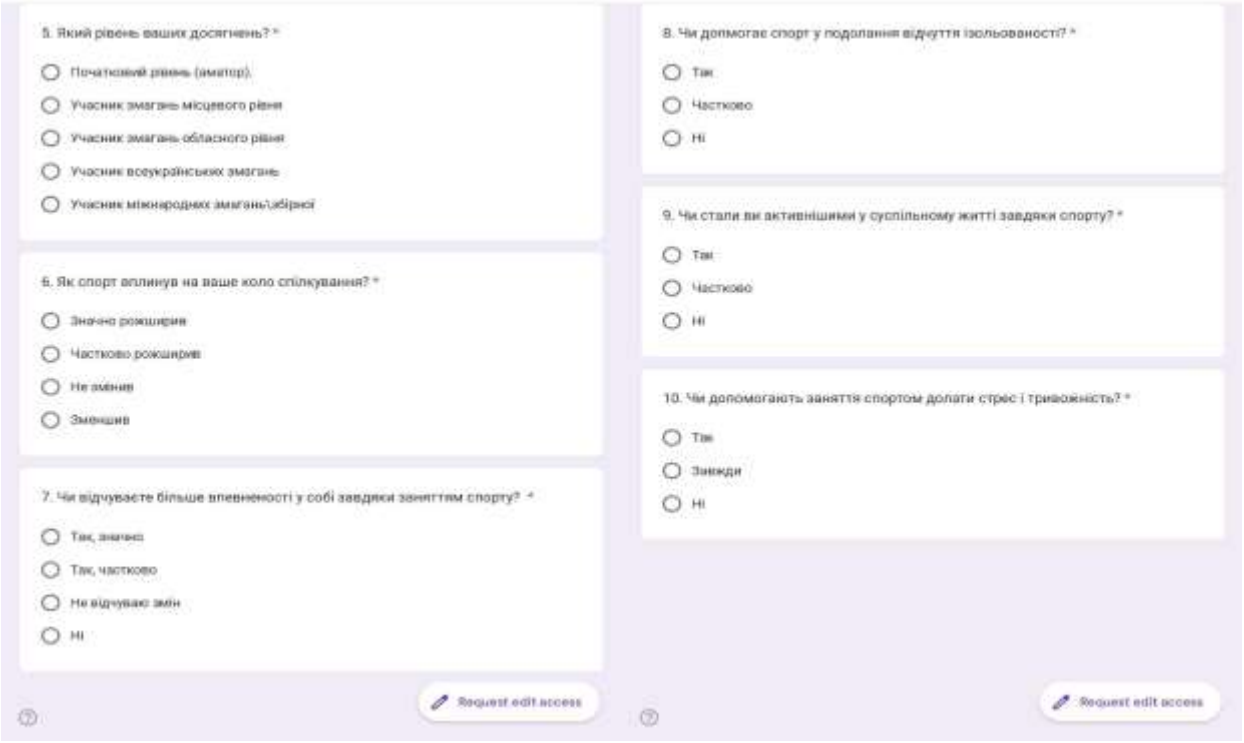
2. Ваш вік *
- До 18 років
- 18 - 25 років
- 26 - 35 років
- 36 - 45 років
- 45 років і більше

3. До якої нозологічної групи ви належите *
- Порушення опорно -рухового апарату
- Порушення слуху
- Порушення зору
- Інша (вкажіть)

4. Який вид спорту ви представляєте? *

Your answer

Request edit access

5. Який рівень ваших досягнень? *
- Початковий рівень (аматор).
- Учасник змагань місцевого рівня
- Учасник змагань обласного рівня
- Учасник всеукраїнських змагань
- Учасник міжнародних змагань\збірної

6. Як спорт вплинув на ваше коло спілкування? *
- Значно розширив
- Частково розширив
- Не змінив
- Звузився

7. Чи відчуваєте більше впевненості у собі завдяки заняттям спорту? *
- Так, значно
- Так, частково
- Не відчуваю змін
- Ні

Request edit access

8. Чи допомагає спорт у подоланні відчуття ізольованості? *
- Так
- Частково
- Ні

9. Чи стали ви активнішими у суспільному житті завдяки спорту? *
- Так
- Частково
- Ні

10. Чи допомагають заняття спортом долати стрес і тривожність? *
- Так
- Зазвичай
- Ні

Request edit access

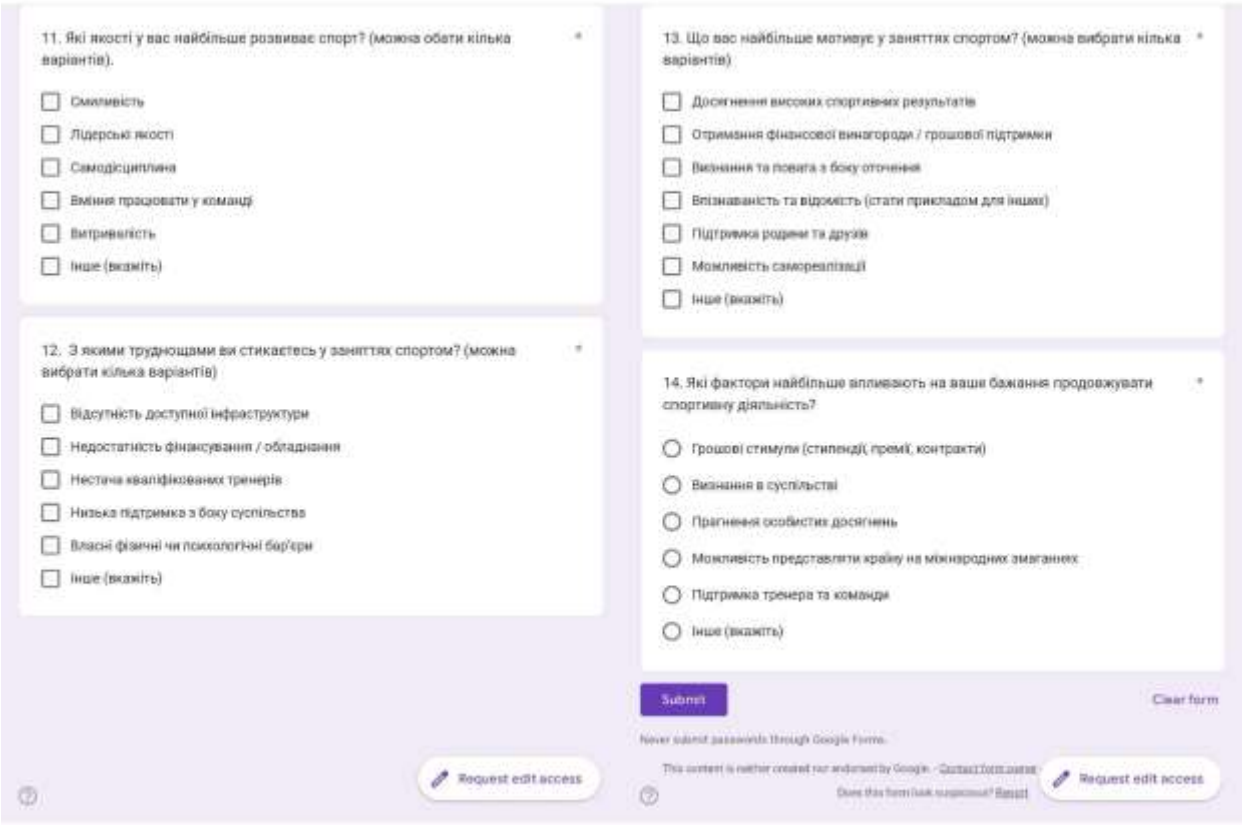

Рисунок А.1 – Анкета «Вплив занять спортом на соціалізацію осіб з інвалідністю»